

10. Õigus soolise identiteedi tunnustamisele

Inimestele, kelle tunnetatud sooline identiteet ei lange kokku sündimisel määratud sooga, on nende soolise identiteedi riiklik tunnustamine (*gender recognition*) väga oluline. Soolise identiteedi õiguslik või riiklik tunnustamine tähendab, et riik on kehtestanud õiguslikud reeglid, mille alusel saab inimene taotleda passi, ID-kaarti, pangakaarte jm igapäevaselt kasutatavaid dokumente, millel on inimese soo tähis ja nimi, mis on kooskõlas tema tunnetatud soolise identiteediga.

Euroopa Inimõiguste Kohus on nüüdseks jõudnud seisukohale, et inimese sooline identiteet kuulub eraelu kaitse põhikomponentide hulka ning õigus end sooliselt määratleda on enesemääramisõiguse eeldus.¹ Van Kück vs. Saksamaa asjas leidis kohus, et kuivõrd konventsiooni ülesanne on kaitsta inimväärikust ja inimeste vabadust, peab kaitsma transsooliste inimeste õigust isiklikuks arenguks ja õigust nii kehalisele kui ka vaimsele turvalisusele.² Kohus on pärast Rees vs. Ühendkuningriik kaasuses otsuse tegemist (1986) sisustanud konventsioonis sätestatud õigusi ka transinimeste suhtes.³ Teisisõnu, paljudes Euroopa riikides veel praegugi kehtivad seadused ja tavad, millele toetudes koheldakse transinimesi kui teise kategooria õigussubjekte, on tänu kohtupraktikale löögi all sattunud.

Revolutsiooniline oli Euroopa Inimõiguste Kohtu 2017. aasta otsus kolme prantslase liidetud kohtuasjas.⁴ Kolm avaldajat olid püüdnud peaaegu kümme aastat saada Prantsuse riigilt õiguslikku tunnustust oma soolisele identiteedile. Kohus leidis, et riigi esitatud nõue tõendada, et inimesed on läbi teinud „steriliseeriva operatsiooni või meditsiinilise protseduuri, mille väga tõenäoline tagajärg on viljatus, on vastuolus riigi positiivse kohustusega austada [...] eraelu”.⁵ Seega ei tohi riigid nõuda inimeselt, kes taotleb oma soolise identiteedi tunnustamist, meditsiinilise protseduuri või ravi, sealhulgas hormoonravi läbitegemist, mille tagajärg on tõenäoliselt viljatus.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika ei ole veel andnud igakülgset standardit selle kohta, milline peaks olema soolise identiteedi õiguslik tunnustamine. Selle annab

aga Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus CM/Rec(2010)5, mille punkti 21 järgi tuleb inimese soolist üleminekut igakülgsest õiguslikult tunnustada, eelkõige tuleb võimaldada kiire, läbipaistva ja ligipääsetava menetluse abil inimese nime ja sootähise muutmine dokumentides. Vajaduse korral tuleb riikidel tagada tunnustamine ka valitsusväliste asutuste poolt, kelle ülesanne on väljastada olulisi dokumente, nagu haridusasutuste diplomid ja tööalased tunnistused.

Transinimeste organisatsioonid on täpsustanud, kuidas mõista soolise identiteedi tunnustamise korra kiiruse, läbipaistvuse ja ligipääsetavuse nõuet.⁶ Nende juhtnööride järgi peab tunnustamiskorra keskne põhimõte olema inimese sooline enesemääramisõigus. See tähendab, et vaid inimene ise määrab enda soolise identiteedi, kedagi ei peaks allutama meditsiinilisele või muule ekspertiisile ega nõudma kolmandalt isikult tõendust tema soolise identiteedi kohta. Ometi on neid põhimõtteid arvestades ka Euroopa Liidu riikides veel pikk tee minna, et tagada transinimestele nende inimväärikust ja õigusi austav soolise identiteedi tunnustamine.⁷

- ¹Van Dijk, P. et al. Theory and practice of the European Convention on Human Rights, 5. vlj. Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia 2018.
- ²EIK, 35968/97, Van Kück vs. Saksamaa, (12.06.2003), p 69.
- ³Kohtu koostatud ülevaade soolist identiteeti puudutavatest kaasustest. – https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_identity_ENG.pdf.
- ⁴EIK, 79885/12, 52471/13 ja 52596/13, A. P., Garçon ja Nicot vs. Prantsusmaa, (6.04.2017).
- ⁵EIK, 79885/12, 52471/13 ja 52596/13, A. P., Garçon ja Nicot vs. Prantsusmaa, p 135.
- ⁶Köhler, R., Ehrt, J. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. 2nd revised version. Transgender Europe 2016. – <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>.
- ⁷European Commission. Directorate-General for Justice and Consumers. ICF. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People towards Full Equality. LU: Publications Office 2020. – <https://data.europa.eu/doi/10.2838/50202>.